

explorador

Els fonaments ideològics de la nova ultradreta: el cas de Bolsonaro

vista prèvia >

L'ascens al poder de l'extrema dreta no és un fet casual. Hi ha d'haver un cultiu que la faci créixer. En el cas del Brasil, l'hegemonia aconseguida pel Partit dels Treballadors posava en risc els equilibris tradicionals de l'establishment oligàrquic. La seva reacció va ser fer pujar al poder l'extrema dreta amb un cop d'estat, promovent al mateix temps una estratègia per fer girar el discurs cultural del país. Sota la presidència de Bolsonaro, l'odi s'ha convertit en l'eix de la política brasilera.

Marcia Tiburi

Universitat Paris 8, Programa Pause, APF - IEE Fellow

@marciatiburi

L'objectiu d'aquest text és presentar aspectes de l'ascens al poder de Jair Bolsonaro (1955), el principal representant de l'extrema dreta brasilera. Aquest plantejament es basa en tres pilars d'anàlisi pels quals crec que és possible explicar el fenomen en els seus aspectes ideològics, és a dir, els elements codificats, la construcció simbòlica i estètica que va permetre l'avenç, en la cultura política brasilera, d'una figura com Bolsonaro, així com la seva presa de poder. El primer aspecte es refereix al concepte de feixisme aplicable al cas de Bolsonaro i que ha estat anomenat «bolsonarisme» per innumbrables intel·lectuals i periodistes; el segon es refereix a la capitalització d'allò grotesc, ridícul i masculista en una actuació que implica violència simbòlica i decorativa; i finalment, la qüestió de la desinformació elevada a paradigma en el context dels jocs de psicopoder que dominen la mentalitat brasilera en el moment de la seva feixistització. Finalment, reflexiono sobre el feixisme brasiler, el neoliberalisme i la pandèmia de la covid-19.

Turbofeixisme brasiler

El terme feixisme, emprat per Benito Mussolini (1883-1945),¹ s'ha utilitzat de manera extensa des d'aleshores. Al Brasil, el feixisme contemporani potencial,² el nucli del qual és l'odi contra el que és diferent, va començar a mostrar signes de concreció el 2013, aprofitant les maniobres de l'establishment del país que treballaven per realitzar el cop d'estat contra la presidenta Dilma Rousseff (1947); unes maniobres recolzades en les manipulacions dels mitjans de comunicació que treballaven per aquest cop. El feixisme és sempre una ideologia i una tecnologia política que s'estableix a la vida quotidiana i, per diversos moviments, arriba a les persones i als grups socials. Aquesta ideologia pot arribar a governs i a controlar estats, produint mort i destrucció massiva, tal com va ocórrer a Europa el segle XX i com està passant en aquest moment històric, al Brasil.

---

1 PAXTON, *Anatomia do fascismo*.

2 ADORNO (et al.), *The Authoritarian Personality*. [A personalidade autoritária] Londres / Nova York: Verso, 2019.

Podem definir com a feixisme el fenomen de l'ascens de Jair Bolsonaro. El feixisme no és només una característica de l'actual govern brasiler, mundialment famós per la seva promoció de la barbàrie contra les dones, els indígenes, els *quilombolas*,³ el col·lectiu LGTBI, l'esquerra i la democràcia, sinó que és el nom que podem donar a tota la construcció que va menar a aquesta ascensió, així com a les forces que la sostenen avui dia. El feixisme és, per tant, el procés pel qual la democràcia ha entrat en un estat d'excepció i es presenta avui com un significant buit⁴ segrestada per un règim autoritari que involucra el poder judicial, el poder legislatiu, els mitjans de comunicació i també els estaments religiosos. A més, cal destacar la relació entre el feixisme i el neoliberalisme, la doctrina econòmica emprada per Bolsonaro en el seu projecte.⁵

Un nom apropiat per parlar dels extremismes de dreta que tornen de la clandestinitat de la història als

---

3 Aquest concepte es refereix a habitants dels territoris que van ser fundats per esclaus fugitius.

4 LACLAU, *Emancipação e diferença*.

5 IANNI, *Neoliberalismo y nazi-fascismo*.

Les oligarquies que manegen el poder, en no tenir candidats forts, van haver de construir-ne un, i van utilitzar el carisma popular de Bolsonaro a les eleccions de 2018

nostres dies, el concepte «feixisme» resumeix la tendència autoritària dominant articulada com tecnologia o metodologia d'encantament massiu. Per a triomfar, tot moviment polític necessita un líder. Les oligarquies que manegen el poder econòmic, mediàtic i religiós al Brasil, i impulsores del cop que va desallotjar Rousseff de la presidència, concentrades en l'ala dreta de la política brasilera, en no tenir candidats forts, van haver de construir-ne un i van utilitzar el carisma popular de Bolsonaro a les eleccions de 2018 per aconseguir-ho. En aquest sentit, es pot afirmar que Bolsonaro és el representant legítim de la política «vudú»,⁶ aquella figura «demencial»⁷ i capaç de tot, que és alhora manipulada i manipuladora en un encanteri hipnòtic de la nació brasilera. La manipulació és duta a terme per la dreta brasilera instrumentalitzant l'extrema dreta, darrere de la qual la primera tracta de disfressar-se. I així, a la fi, la dreta acaba convertint-se en extrema dreta. Bolsonaro és la façana d'un projecte infinitament més difícil de

⁶ HARVEY, *A condição pós-moderna*.

⁷ ADORNO, *Aspekte des neuen Rechtsradikalismus*.

superar. Al feixisme se li uneix el projecte neoliberal. El desmantellament de l'estat democràtic i l'anul·lació dels drets fonamentals es desenvolupen sense límits en mans dels ministres d'economia i de medi ambient —Paulo Guedes (1949) i João Salles (1962)— responsables de les privatitzacions i de la destrucció de les lleis de protecció del medi ambient, el que converteix el Brasil en un país sense límits on es poden extreure els recursos naturals i vilipendiar la mà d'obra barata com a l'època de la colonització.

Les oligarquies racistes, misògines, ultraconservadores, militars i dictatorials brasileres van crear les condicions per al sorgiment de Bolsonaro. El varen encimbellar al poder per treure de la presidència a qui els plantejava un projecte de país on elles no eren el punt central. Aquestes oligarquies constitueixen el bolsonarisme, tant a nivell ideològic com a nivell de suport. Però aquest moviment també ha patit pèrdues, polítics que, havent col·laborat amb el president, tracten de diferenciar-se de les seves polítiques per, fins i tot, ser candidats a les pròximes eleccions, com és el cas de l'exministre

de Justícia Sérgio Moro (1972).⁸ Tot i que Bolsonaro és capaç d'atacar fins i tot als que l'han posat al poder i de desagradar a l'alta burgesia —que si pogués, buscaria una figura més estèticament correcta al poder—, segueix conservant el seu suport, de manera que encara que ell i els seus ministres cometin delictes contra l'Administració pública,⁹ segueixen en el càrrec en nom de la continuada dominació neoliberal.

El fet és que, mentre sigui útil a aquests poders, se'l mantindrà en el poder. En aquesta línia, el feixisme avança no només com un front o una ideologia ultra que encobreix el neoliberalisme, sinó que s'ha convertit en una veritable indústria i mercat. És la indústria cultural del feixisme la qual es desenvolupa sota noves

⁸ Sérgio Moro és el jutge que va fer detenir l'expresident Luis Inácio Lula da Silva (1945) per haver comès suposades innombrables il·legalitats. Aquest procés, del qual s'han publicat informacions que el desacrediten totalment, va ajudar a fer néixer el moviment que va portar Bolsonaro al poder. Com a premi per la seva tasca, al ser considerat Moro un heroi per l'extrema dreta, se li va concedir el càrrec de ministre de Justícia. Durant la pandèmia de la Covid-19 es va allunyar de Bolsonaro en el moviment general per treure els partits de la dreta de la gestió de la pandèmia.

⁹ Traducció de l'edició. A l'original s'anomenaven *crime de responsabilidade*.

Bolsonaro és la façana d'un projecte infinitament més difícil de superar. Al feixisme se li uneix el projecte neoliberal

condicions històriques i microtecnològiques. Les inversions de capital en el feixisme per generar més capital, i la velocitat digital dels increments tècnics pel que fa a la transmissió de continguts, imprimeixen una nova intensitat al procés de feixistització, i els resultats esperats arriben molt més ràpidament.

Podem definir com a «turbofeixisme» la intensificació econòmica i tecnològica digital del feixisme de la nostra època.¹⁰ A diferència dels feixistes de principis de segle XX, els feixistes d'avui dia poden fer ús de tot tipus de tecnologia digital per actuar molt més ràpidament. Cal destacar que aquestes tecnologies són gestionades, al seu torn, per empreses i inversors capitalistes que influeixen en la política. La batalla política i ideològica és cada cop més tecnològica i de màrqueting en un sentit específic, i l'extrema dreta ha aprofitat millor que ningú aquest espai. Es forma una indústria i un mercat en el qual les xarxes socials com WhatsApp són utilitzades per l'extrema dreta per a difondre mentides, campanyes de difamació i notí-

cies falses.¹¹ Fins i tot elements que podrien semblar purament ideològics, com és l'odi a l'esquerra, es converteixen en mercaderia. La ideologia ja no és només un vel que cobreix els interessos de mercat, o la falsa consciència, sinó que s'ha convertit en la mateixa mercaderia que, en forma de discurs d'odi i desinformació, té un alt poder de compensació emocional que s'ofereix a les masses.

Una veritable economia política del llenguatge, que implica la producció i el consum d'odi i de desinformació, fa avançar el mercat feixista que està estructurat de manera corporativa al Brasil. L'anomenada «Oficina de l'Odi»¹² utilitza aquest sentiment com a matèria primera, el cultiva i el distribueix a diversos preus a totes les classes socials. Així com al McDonald's es venen hamburgueses amb gustos diversos, el mercat de l'odi ven la misogínia, el racisme, la xenofòbia, el capitalisme, l'antiintel-

11 Per descomptat, aquesta mena d'activitat està prohibida al Brasil. Però l'extrema dreta la va utilitzar durant la campanya del 2018 mitjançant telèfons mòbils amb números estrangers. CAMPOS, «WhatsApp admite envio maciço ilegal de mensagens nas eleições de 2018».

12 SAID, «Ex-aliados de Bolsonaro mostram como funciona o Gabinete do Ódio».

lectualisme, el culte a la dictadura militar i la defensa del seu retorn, la submissió als EUA, el culte a la manca de drets, i les més diverses formes de prejudici. El públic a què va adreçat és el que ha estat buidat de sentit polític, a tots aquells que no saben a qui votar, a tots els que s'abstenen, a tots els que han perdut el respecte per la política, a tots els que són víctimes de la publicitat.

Els enemics del règim neoliberal i del bolsonarisme també han estat reduïts a una forma de mercaderia. És en aquest sentit que, al Brasil, les persones de l'esquerra van ser objecte d'una campanya política i econòmica durant tot el mandat de Rousseff, unes pràctiques que s'han perllongat en el temps. Es podria dir, doncs, que els atacs van ser el «treball» que els mitjans de comunicació conservadors van haver de produir mentre que el benefici va ser econòmic i directament monetitzat, com s'ha vist recentment.¹³ Una altra característica del règim bolsonarista és que empra una política i una economia de confrontació.¹⁴ La confrontació es

13 GHEDIN; DIAS; RIBEIRO, «Grana por cliques».

14 MBEMBE, *Políticas da inimidade*.

10 Vegis el documental de AMER; NOUJAIM, *The Great Hack*.

La confrontació es converteix en paradigmàtica al populisme feixista, sobre la base de «si no estàs amb mi, estàs contra mi»

converteix en paradigmàtica en el populisme feixista, sobre la base que «si no estàs amb mi, estàs en contra meu». A la seva base, la paranoia controlada s'eleva a la forma d'un govern en guerra contra les institucions. Aquesta estratègia està dirigida sobretot contra el coneixement, la ciència i les arts, i concretament contra les universitats i l'educació en conjunt. A tall d'exemple, per constatar l'enfocament governamental, al Brasil diversos ministres advoquen per visions del món terraplanistes i negacionistes del canvi climàtic.

En aquest context, l'extrema dreta ha trobat a les xarxes socials un espai on expandir-se. El feixisme de segle XX encara no incloïa la televisió de masses, que va sorgir el 1950 després de la fi de la Segona Guerra Mundial. El feixisme d'avui, en canvi, es recolza en la televisió, que al Brasil ha format una espècie de ciutadà ociós, postrat davant les pantalles¹⁵ que l'ha bombardejat diàriament durant dècades amb altes dosis de desinformació. Les xarxes socials han expandit de manera accelerada aquest vell treball de desobjectivació.

15 TIBURI, *Olho de vidro*.

Actuació grotesca, masclisme i cinisme

El gest de la «arminha»¹⁶ que Bolsonaro venia fent des de la seva campanya del 2018, i que ha anat deixant de fer a les seves aparicions públiques, sens dubte significava una amenaça «dòcil», una amenaça «graciosa». És part del codi feixista bolsonarista; l'amenaça transformada en un cartell publicitari va conquistar a milions de persones. En aquest sentit, la identificació amb les armes del líder d'extrema dreta va ser clara en el primer acte governamental de Bolsonaro, que va ser liberalitzar les armes al Brasil, una decisió política que donava barra lliure al seu ús, en un país reple de violència per armes de foc, i que a la vegada significava tirar enrere els intents d'eliminar la violència policial i els assassinats per part dels cossos de seguretat de l'estat.

La violència que veiem del govern, ja sigui verbal, simbòlica o física, té

16 *Arminha* o «petita arma»: durant els seus mandats com a diputat federal, abans d'arribar a la presidència, Bolsonaro apuntava amb els dits com si la mà fos una pistola. Aquest gest el va fer popular entre les bases dretanes.

una funció ostentativa. L'amenaça percebuda es projecta en forma d'un temor imposat a l'altre. Podem considerar que el feixisme és l'estètica del terrorisme capitalista en la seva fase desesperada. Quan el sistema percep l'amenaça de ser superat, intensifica encara més els seus mètodes de producció d'hegemonia. La guerra feixista implica una victòria hegemònica en el pla polític, com van fer amb el cop d'estat, però també estètic, aspecte que generalment es descuida en les anàlisis, però que està ben corroborat, i ofereix un mapa de sistema de prejudicis que apunta a eliminar allò diferent.

Al Brasil, va ser la degradació del discurs polític, de manera grotesca, infame i ridícula,¹⁷ la que va permetre l'ascens del feixisme a partir del cop de 2016.¹⁸ Bolsonaro ha emprat aquesta estratègia, per exemple, quan es va pronunciar a favor de la tortura en un discurs públic el dia de la destitució de la presidenta Rousseff. Aquesta declaració li va fer guanyar notorietat pública. A

17 FOUCAULT, *Os anormais*.

18 TIBURI, *Ridículo Político*.

La guerra feixista implica una victòria hegemònica en el pla polític, però també estètic, aspecte que generalment es descuida en les anàlisis

més de Bolsonaro, els personatges que en les eleccions del 2018 van fer ús d'una capitalització del ridícul a nivell *ubuesc*, van ser els més votats. Agressivitat, discurs poc convencional, dir les coses categòricament... Aquesta forma de discurs grotesc és la tecnologia política per estructurar la publicitat de la violència. La violència decorativa i ostentosa que existeix en els discursos dels polítics d'extrema dreta els ha donat fama i un capital espectacular, fins al punt de marcar el pas de la política brasilera.

Les escenes de brutalitat estético-política són decisives en la formació del personatge de Bolsonaro i altres polítics similars. En els seus discursos, inverteixen en males paraules i escenes desagradables que serveixen per construir-los com a personatges capaços de mostrar ira i ràbia. L'esforç és mostrar-se com a «mascle alfa» que crida amb una arma que li assegura el poder d'atacar en qualsevol moment renovant la sensació d'amenaça i, al seu torn, de seguretat per als seus seguidors. La violència decorativa està en augment en la política brasilera i llatinoamericana. Si a Mèxic es des-

taca el «capitalisme gore»,¹⁹ al Brasil és l'estètica de la «milícia», l'home portador d'armes. Els fills de Bolsonaro solen aparèixer a les fotos amb armes; un d'ells va assistir armat a una manifestació²⁰ contra el Partido dos Trabalhadores [Partit dels Treballadors] (PT) molt abans que el seu pare esdevingués president. En un moment de fervor per aquesta estètica de la violència, Sérgio Moro, aleshores ministre de Justícia, va ser obsequiat amb un mural de la seva cara fet amb casquets de bala.²¹

Els actes de condecoració dels policies, milicians i militars també formen part d'aquesta estètica de violència espectacular utilitzada per Bolsonaro i els seus fills. Un dels casos més controvertits, va ser el que va realitzar el llavors representant de l'Estat Flávio Bolsonaro (1981), fill del president, a un expolícia que després va acabar sent sospitós de l'assassinat de Marielle Franco (1979-2018).²²

19 SAYAK, «Capitalismo Gore e necropolítica en México contemporâneo».

20 BALLOUSSIER, «El debutante».

21 ROSCOE, «Moro é presenteado com obra feita com cartuchos de balas».

22 ALBURQUERQUE; BARBON; NOGUEIRA, «Veja tudo o que se sabe sobre o assassinato de Marielle,

Aquest expolícia condecorat el 2005 va ser mort el 2019 mentre complia condemna per assassinat.²³ Flávio Bolsonaro va exposar de forma espectacular el seu cadàver a les xarxes socials.²⁴ La ideologia és estètica, i en aquest cas la ideologia feixista funciona manejant la por de tenir el mateix destí que el cadàver.

En aquest escenari, l'extrema dreta també ha estat utilitzant la sexualitat com una arma de guerra. Durant el carnaval de 2019, Bolsonaro va causar sorpresa al publicar a Twitter un vídeo d'una escena anomenada «*golden shower*».²⁵ L'objectiu explícit era causar estranyesa i temor. Va ser un excés calculat per destruir el carnaval brasiler amb un discurs moralista i per atacar diversos sectors. Bolsonaro va haver d'esborrar el tuit perquè aquell dia va excedir els límits del que era públicament suportable.

dois anos depois».

23 ALESSI, «A trajetória do chefe miliciano que recebia parte da 'rachadinha' de Flávio Bolsonaro, segundo o MP».

24 ROCHA, «Flávio Bolsonaro expõe nas redes sociais a autópsia de capitão Adriano».

25 OLIVEIRA JÚNIOR, «Capitalismo Gore no Brasil: entre farmacopornografia e necropolítica, o golden shower e a continência de Bolsonaro».

La misogínia va ser la clau de les peces publicitàries utilitzades contra Dilma Rousseff en el procés de cop d'estat

No va ser diferent el que el governador i un diputat de Rio de Janeiro van fer durant la campanya de 2018 quan van trencar una placa de carrer amb el nom de Marielle Franco.²⁶

La misogínia va ser la clau de les peces publicitàries utilitzades contra Dilma Rousseff en el procés de cop d'estat. Associar-la amb la bogeria, com es fa històricament amb les dones, va ser l'estratègia bàsica en els mitjans hegemònics. Com a exemple d'aquest ús de perversió publicitària, abans del cop de 2016 circulaven cotxes amb adhesius en els que la cara de Dilma apareixia en un cos femení amb les cames obertes i, en el lloc del pubis, se situava la boca del dipòsit de combustible. La pistola del sortidor feia de penis. Era la defensa de la violació que corria pels carrers, naturalitzant l'estètica de la violència decorativa. A poc a poc, la ideologia ultra va penetrant en la ment de la gent i naturalitzant els seus postulats extrems.

En la mateixa línia de violència sexual decorativa, es van crear diverses

---

26 PARANHOS, «No Twitter, Bolsonaro pergunta o que é "golden shower" e viraliza»; PODER 360, «Postagens sobre 'golden shower' somem do perfil de Bolsonaro no Twitter».

notícies falses amb artefactes de refinament creatiu: l'anomenat «kit gai» que seria un material didàctic per convertir els nens en homosexuals, així com una ampolla amb un bec en forma de penis. Segons les fake news, el PT distribuiria aquests objectes a les escoles. Pot semblar increïble, però lamentablement, entre la població brasilera necessitada i poc escolaritzada, aquestes notícies van tenir ressò. La utilització de la moralitat conservadora i la violència sexual tenen una important presència en l'estratègia governamental. Així que no és casualitat que l'ús del terme «pedofília» estigui present constantment en els discursos de govern, especialment en els de la ministra de drets humans i de la dona Damares Alves (1964), una pastora evangèlica que juga un paper important en el govern de Bolsonaro, emprant el seu càrrec per atacar els drets de les dones i qualsevol opció diferent a l'heterosexual.

Psicopoder

Així com Michel Foucault (1926-1984) va definir el biopoder com el càlcul que el poder fa sobre la vida i el tanatopoder com el càlcul que el poder fa sobre

la mort,²⁷ podem anomenar psicopoder al càlcul que el poder fa sobre el que la gent pensa i sent. És un càlcul sobre el llenguatge, el càlcul ideològic per excel·lència. Els mitjans de comunicació ideològics fan la seva programació a partir d'aquest element.

Al llarg de la història, el poder sempre ha planificat en vista de la capacitat interna de la població de percebre les manipulacions en contra, el que seria tasca dels intel·lectuals en general, els educadors, els mestres i els artistes. Destruir aquest front natural de resistència és una tasca fonamental de les ideologies ultres. Més enllà de la persecució, la demonització dels personatges en el clima habitual de la caça de bruixes que dona resultats importants però que no resol la qüestió de la totalitat del pensament únic i la dominació a la qual aspira la ideologia ultra, sorgeix una arma fatal en relació amb els procediments del llenguatge. És el cinisme que ve a substituir tota l'estructura dels jocs de llenguatge, horitzó a partir del qual s'ha construït l'esfera pública i les lluites polítiques pel reconeixement i els drets. El cinis-

---

27 FOUCAULT, *História da sexualidade*; TIBURI, *Delírio do poder*.

El psicopoder és, a la vegada, el conjunt de formes en què s'implanten les mentides perquè ocupin el lloc de la veritat

me no només interromp les formes lingüístiques de la democràcia, sinó que impedeix la continuïtat de qualsevol ordre del discurs. El cinisme és la mort del llenguatge i, amb ell, la mort de la política.

La veritat és un valor segrestat per tota ideologia, però en el feixisme, simplement es destrueix. La destrucció de la veritat dona pas a una mena d'episteme cínica en què la desinformació és el nou paradigma. La informació distorsionada, falsificada i il·lusòria produeix un entorn en el qual es dona tota l'experiència, de què tots estan sotmesos cognitiva i emocionalment i, per tant, són portats a actuar com robots. En aquest sentit, els polítics, els mitjans de comunicació i les esglésies han estat produint marcs conceptuals i escenes espectaculars, encara que només sigui per la seva abjecció o absurd, amb l'objectiu de provocar canvis en la percepció de la realitat. Commocionats diàriament per informacions falses i violentes obtingudes al pla «teo-fisiològic» de les seves experiències,²⁸ les persones es deixen emportar sense cap possibilitat

d'exercir el pensament crític i reflexiu que, segons Theodor Adorno (1903-1969) i Max Horkheimer (1895-1973), és el principal enemic del feixisme, i raó per la qual l'està destruint.

És el pensament crític el que el cinisme pretén aniquilar completament. El psicopoder és, al seu torn, el conjunt de formes en què s'implanten les mentides perquè ocupin el lloc de la veritat. No és una simple mentida que pugui ser percebuda per tots o que, desemmascarada, ens torni a la veritat. És una modificació del significat mateix de la mentida i de la veritat en la construcció del cercle cínica, l'acord entre cínic i ignorants pel qual els que estan en desacord es transformen en enemics, i són perseguits i demonitzats.

Es porta poblacions senceres a seguir la ideologia autoritària a través de processos de psicopoder que impliquen no només als mitjans de comunicació tradicionals i a les xarxes socials, sinó també a les esglésies anomenades «de mercat»²⁹ —les esglésies evangèliques neopentecostals— que difonen

idees sectàries i discursos d'odi, així com de violència religiosa, fins i tot contra l'església catòlica, però sobretot contra les religions d'origen africà.

Al Brasil, aquesta realitat és molt present. Els pastors neopentecostals d'aquestes «esglésies de mercat» s'enriqueixen amb tècniques de psicopoder, aprofitant les fragilitats emocionals i materials de la població més pobre. Avui la política brasilera està tan vinculada a la religió que s'ha convertit en quelcom comú que els pastors siguin elegits per al Congrés Nacional. El baptisme de Bolsonaro³⁰ per un d'aquests pastors-polítics va ser un espectacle que va marcar el seu projecte conjunt amb l'església neopentecostal. A més, l'odi vers les altres religions camina *pari passu* amb l'odi a les dones i a les feministes, al sexe i al gènere, amb el teló de fons d'una retòrica de desconcert en què el «gènere» ha arribat a ser tractat com a ideologia en una distorsió històrica.³¹ És molt difícil lluitar contra aquesta mena de guerra contra tot i contra

28 TÜRCKE, *Sociedade excitada: Filosofia da sensação*.

29 CAMPOS, *Teatro, templo y mercado: organización y comercialización de una empresa neopentecostal*.

30 VIEIRA, «Jair Bolsonaro é batizado no Rio Jordão».

31 TIBURI, «La Funcionalidad de la Ideología de Género en el Contexto Político y Económico Brasileño».

Un exemple de com aquesta estratègia està portant el Brasil a l'enfonsament de la seva estructura social i política, és la forma en què el país està vivint la pandèmia de la covid-19

tots, que no té límits per servir el capital. Aquest és el funcionament de la ideologia neoliberal, en si mateixa un gran negoci sense límits, que ha de promoure una societat sense llei per a garantir-se a si mateixa.³² El feixisme és un gaudi profund per aquells que ja no poden sentir-se vius perquè les seves subjectivitats han estat destruïdes en un procés històric de rentat de cervell per unes institucions ideologitzades.

Brasil, neoliberalisme i pandèmia

Amèrica Llatina ha estat considerada des de fa molt de temps com a «laboratori per a l'experiència de les polítiques neoliberals».³³ El neoliberalisme i el neofeixisme s'uneixen en el projecte de Jair Bolsonaro, dut a la presidència pels milicians —una màfia brasilera cada vegada més poderosa—,³⁴ les oligarquies, la burgesia i pel suport electoral de la les

classes populars. La qüestió brasilera esdevé encara més greu si recordem que hi ha més de 300 grups neonazis al Brasil que utilitzen l'esvàstica com a símbol,³⁵ i aquest nombre va creixent. Ja podem parlar de «nazisme» en el govern de Bolsonaro quan veiem manifestacions com la d'un secretari d'estat de cultura, Roberto Alvim (1973), imitant ni més ni menys que a Joseph Goebbels (1897-1945).³⁶ Aquesta deriva cap a la feixistització de la societat també avança amb l'associació amb les idees i imatges de l'anomenat *White Power* [Poder Blanc] o supremacisme blanc dels EUA, que

deriva del Ku Klux Klan i té representants a tot el món. Aquest corrent també està creixent a Amèrica Llatina, tot i la paradoxa que els membres llatinoamericans no són reconeguts pels supremacistes caucàsics com a «blancs». Els feixistes «morenos» brasilers s'entenen a si mateixos com a «blancs» i ataquen com a racistes als negres. Al Brasil, la premsa d'extrema dreta que treballa amb això se n'ha beneficiat molt.

Adorno i Horkheimer van declarar al 1947 que la racionalitat tècnica és la racionalitat de la dominació;³⁷ si tenim en compte això, entendrem el neonazifeixisme actual com una empresa l'èxit del qual rau a l'increment tecnològic aliat al capital. Podem dir que hem passat d'un feixisme analògic a un nazifeixisme digital. L'extrema dreta ha trobat en les xarxes socials el canal ideal per promoure l'odi. internet és un mercat en el qual es tracta a les persones al mateix temps com a esclaus i com a mercaderies. Les persones són dominades tot i creure's dominants. A les xarxes socials és com si cada ciutadà es vengués a si

32 CASARA, *Sociedad sin ley: Posdemocracia, personalidad autoritaria, idiotización y barbarie*.

33 BANDEIRA, «As políticas neoliberais e a crise na América do Sul».

34 BETIM, «Trama para esconder Queiroz e ajudar Adriano da Nóbrega joga a milícia no coração da família Bolsonaro».

35 El «Movimiento 300 do Brasil», és un grup dirigit per Sara Geromini (1992), que utilitza el nom de l'activista nazi britànica Sarah Winter —Sara Domville-Taylor, (1870-1944)— com a sobrenom. Veure PUBLICA, «specialistas apontam semelhanças entre os 300 de Sara Winter e grupos fascistas europeus».

36 L'exsecretari de Cultura Roberto Alvim, va fer un vídeo on imitava a Goebbels en un discurs sobre el seu projecte cultural. Va utilitzar una escenografia i un vestuari similars, gairebé idèntics al del nazi, i va citar el mateix discurs gairebé paraula per paraula: «L'art brasiler de la pròxima dècada serà heroic i serà nacional. Estarà dotat d'una gran capacitat d'implicació emocional i serà igualment imperatiu, atès que serà profundament lligat a les aspiracions urgents del nostre poble, o en cas contrari no serà res». A LONGERICH, *Goebbels: uma biografia, podem trobar les següents paraules de Goebbels, iguals a les del discurs d'Alvim: «L'art alemany de la pròxima dècada serà heroic, serà ferotgement romàntic, serà objectiu i lliure de sentimentalisme, serà nacional amb gran pathos i igualment imperatiu i vinculant, o en cas contrari no serà res».*

37 ADORNO; HORKHEIMER, *Dialéctica do esclarecimento*.

L'explosió ideològica del feixisme és una explosió comercial i tecnològica que té en l'odi exposat a les xarxes socials una prova del seu abast

mateix. S'alimenta dels seus iguals en un circuit de reconeixement espectral, d'aspectes compensatoris on el narcisisme és la marca. L'explosió ideològica del feixisme és una explosió comercial i tecnològica que té en l'odi exposat a les xarxes socials una prova del seu abast, però al fons del qual rau la bretxa de reconeixement social que ofereixen les xarxes en una immensa distorsió narcisista.

Ens enfrontem al funcionament tecnoespectral de la guerra política amb els objectius del psicopoder, el de promoure l'aniquilació de la subjectivitat i convertir la ciutadania en individus capaços de consumir l'odi.

A partir d'aquí, l'acció humana està controlada. L'acte digital és el principi de la nostra robotització, el gest que defineix la nova forma quotidiana, però també és el nucli d'una tàctica per la qual la «indústria cultural digital» pren la totalitat de les vides humanes, els seus pensaments, emocions i accions. La substitució de l'esquematisme del pensament per la indústria cultural ja era una forma de psicopoder.

No hi haurà superació de cap mena de feixisme si no desmantellem les

estratègies del psicopoder, que es basen en la desinformació i la seva difusió en processos de dessubjectivació massiva, que en termes senzills significa el «rentat de cervell».³⁸ Tal com he exposat, el feixisme no necessita actualment aconseguir-ho amb procediments de tortura, sinó només amb productes «torturadors» com els descrits aquí.

Un exemple de com aquesta estratègia està portant el Brasil a l'enfonsament de la seva estructura social i política, és la forma en què el país està vivint la pandèmia de la covid-19. Bolsonaro s'ha convertit en un terror nacional durant la pandèmia de 2020. Si en alguns països es va fer evident la incompetència del neoliberalisme per tractar les qüestions socials, al Brasil el neoliberalisme bolsonarista actua dins de la lògica del cinisme programàtic. No és exagerat dir que el govern utilitza el coronavirus, tal com ha fet algun dirigent occidental de la línia de Bolsonaro, per intensificar una forma

38 KLEIN, *A doutrina do choque*. En aquest llibre, Klein ens mostra com es produeix el rentat de cervell a nivell tècnic, i com s'ha utilitzat en la investigació en els EUA i s'ha aplicat a les tortures de les dictadures llatinoamericanes.

retorçada de «selecció natural» amb l'objectiu de salvar l'economia,³⁹ mentre que Bolsonaro diu grolleries cíniques als periodistes i a qualsevol que volgués escoltar-lo a les xarxes socials. Quan el nombre de morts va créixer i es va tornar preocupant, va dir: «No soc un enterramorts».⁴⁰ Malgrat les seves accions per treure-li gravetat a la pandèmia, Bolsonaro ha acabat contaminat per la covid-19; molts creuen que només la reconeix per fer-li publicitat a la cloroquina,⁴¹ una substància contraindicada per moltes investigacions mèdiques i comprada a tones pel govern brasiler. El nombre de morts ha estat amagat pel govern i en aquest mateix moment en què escric aquest text⁴² la cloroquina està sent enviada als pobles indígenes actualment debilitats per la covid-19.

39 BBC, «Coronavirus: la polémica en Estados Unidos después de que el vicegobernador de Texas hablara de arriesgar las vidas de los mayores para salvar la economía».

40 EFE, «Bolsonaro se rehúsa a hablar de las muertes por COVID-19: 'No soy enterrador'».

41 DE VALÉCIO, «Covid-19: governo paga 500% a mais pelo insumo da cloroquina».

42 Aquest article va ser escrit el juliol de 2020.

Bolsonaro va imposar al Brasil la sensació de malson i distopia, augmentada per la pandèmia de la covid-19, i no hi haurà cap despertar mentre romanguí en el càrrec

La victòria de l'odi

Per als millors especialistes en política, era simplement inimaginable veure algú com Bolsonaro arribar al càrrec de president de la República Federativa del Brasil. Vaig advertir d'aquesta possibilitat perquè vaig seguir l'ascens feixista des del 2013 i sempre he estat atenta a la figura de Bolsonaro. Tal com he exposat en el present article, l'estratègia per aconseguir-ho efectivament existia. L'odi, l'ús del cinisme, l'excitació dels valors més conservadors com la misogínia, el rebuig al diferent, la reivindicació de la dictadura militar i l'aliança de l'establishment oligarca han refermat el projecte feixista-neoliberal de Bolsonaro. Aquests ingredients han estat difosos per les xarxes socials usant el *fake news* i tots els jocs bruts possibles, aconseguint un suport popular que el va catapultar cap al poder.

Fins i tot aquells que sabien que Bolsonaro feia servir les mateixes estratègies que Donald Trump (1946) i que estava orientat per Steve Bannon (1953) —una figura que s'ha fet famosa per l'èxit del seu projecte de publicitat extrema a diversos països

del món— no podien acceptar que la seva victòria fos possible. Però la propaganda en el context de la indústria cultural del feixisme ho fa tot possible, especialment quan devora el sentit de la política.⁴³ Bolsonaro ha imposat al Brasil la sensació de malson i distopia, augmentada per la pandèmia de la covid-19, i no hi haurà cap despertar mentre romanguí en el càrrec. El destí de país serà el pitjor possible mentre estigui governat per un projecte d'odi, i ningú pot afirmar que no ho sabia. ■

---

43 ADORNO, «A teoria freudiana e o padrão de propaganda fascista».

■ Bibliografia

ADORNO, Theodor (et al). *The Authoritarian Personality*. [A personalidade autoritária] Londres / Nova York: Verso, 2019.

ADORNO, Theodor. *Aspekte des neuen Rechtsradikalismus* [A personalidade autoritária]. Berlin: Suhrkamp, 2019. [Edició brasilera: *Aspectos do novo radicalismo de direita*. São Paulo: Edições 70, 2020].

ADORNO, Theodor. «A teoria freudiana e o padrão de propaganda fascista». A *Margem esquerda: Ensaios marxistas*, núm. 7, pàg. 164-189, 2006.

ADORNO, Theodor; HORKEIMER, Max. *Dialética do esclarecimento*. Rio de Janeiro: Zahar, 1984.

ALBURQUERQUE, Ana; BARBON, Júlia; NOGUEIRA, Italo. «Veja tudo o que se sabe sobre o assassinato de Marielle, dois anos depois» [en línia]. A *Folha do Sao Paulo*, de 14 de març del 2020. Disponible a: <www1.folha.uol.com.br>.

ALESSI, Gil. «A trajetória do chefe miliciano que recebia parte da 'rachadinha' de Flávio Bolsonaro, segundo o MP» [en línia]. A *El País*, 20 de desembre del 2019. Disponible a: <www.brasil.elpais.es>.

AMER, Karim; NOUJAIM, Jehane. *The Great Hack*, EUA: Netflix, 2019.

BALLOUSSIER, Anna. «El debutante» [en línia]. A *Folha do Sao Paulo*, de desembre, 2019. Disponible a: <piaui.folha.uol.com.br>.

BANDEIRA, Luiz Alberto Moniz. «As políticas neoliberais e a crise na América do Sul».

A *Revista brasileira de Política Internacional*, vol. 45, núm. 2, pàg. 135-146, 2002.

BBC, «Coronavirus: la polémica en Estados Unidos después de que el vicegovernador de Texas hablara de arriesgar las vidas de los mayores para salvar la economía» [en línia]. Disponible a: <www.bbc.com>.

BETIM, Felipe. «Trama para esconder Queiroz e ajudar Adriano da Nóbrega joga a milícia no coração da família Bolsonaro» [en línia]. A *El País*, de 20 de juny del 2020. Disponible a: <www.elpais.com.br>.

CAMPOS, Patricia. «WhatsApp admite envio maciço ilegal de mensagens nas eleições de 2018» [en línia]. A *Folha do Sao Paulo*, de 8 d'octubre del 2019. Disponible a: <www1.folha.uol.com.br>.

CAMPOS, Leonildo Silveira. *Teatro, tempo y mercado: organización y comercialización de una empresa neopentecostal*. São Paulo: Editorial Vozes, 1997.

CASARA, Rubens R R. *Sociedad sin ley: Posdemocracia, personalidad autoritaria, idiotización y barbarie*. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2018.

DE VALÉCIO, Marcelo. «Covid-19: governo paga 500% a mais pelo insumo da cloroquina» [en línia]. A *ICTQ*. Disponible a: <www.ictq.com.br>.

EFE, «Bolsonaro se rehúsa a hablar de las muertes por COVID-19: 'No soy enterrador'» [en línia]. A *EFE*. Disponible a: <www.efe.es>.

FOUCAULT, Michel. *Os anormais*. São Paulo: Martins Fontes, 2010.

FOUCAULT, Michel. *História da sexualidade*. Vol. 4. São Paulo: Paz e Terra, 2020.

GHEDIN, Rodrigo; DIAS, Tatiana; RIBEIRO, Paulo. «Grana por cliques» [en línia]. A *The Intercept*, 19 de novembre de 2019. Disponible a: <www.theintercept.com>.

IANNI, Octavio. *Neoliberalismo y nazi-fascismo*. A *Crítica marxista*, vol. 1, núm. 7, pàg. 112-120. São Paulo: Shaman, 1998.

HARVEY, David. *A condição pós-moderna*. Trad. Adail U. Gonçalves. São Paulo: Loyola, 1992.

KLEIN, Naomi. *A doutrina do choque*. Rio de Janeiro: Nova Fronteira: 2008.

LACLAU, Ernesto. *Emancipação e diferença*. Rio de Janeiro: EDUERJ, 2011.

MBEMBE, Achile. *Políticas da inimizade*. Trad. Maria Lança. Lisboa: Antígona, 2017.

OLIVEIRA JÚNIOR, Rimabar José. «Capitalismo Gore no Brasil: entre farmacopornografia e necropolítica, o golden shower e a continência de Bolsonaro» [en línia]. A *Revista Sociologias Plurais*, vol. 5, núm. 1, pàg. 245-272, 2019.

PARANHOS, Thais. «No Twitter, Bolsonaro pergunta o que é 'golden shower' e viraliza» [en línia]. A *Metropoles.com*, de 6 de març del 2019. Disponible a: <www.metropoles.com>.

PAXTON, Robert Owe. *Anatomia do fascismo*. São Paulo: Paz e Terra, 2007.

PODER 360. «Postagens sobre 'golden shower' somem do perfil de Bolsonaro no Twitter» [en línea]. A *Poder 360*, a 21 de març del 2019. Disponible a: <www.poder360.com>.

PUBLICA. «Especialistas apontam semelhanças entre os 300 de Sara Winter e grupos fascistas europeus» [en línea]. A *Publica*, 28 de maig del 2020. Disponible a: <www.apublica.org>.

PRAZERES, Leandro. «Documento contradiz governo e indica distribuição de cloroquina em terras indígenas para combate à Covid-19» [en línea]. A *O Globo*, de 7 de juliol del 2020. Disponible a: <www.oglobo.globo.com>.

ROCHA, Aline. «Flávio Bolsonaro expõe nas redes sociais a autópsia de capitão Adriano» [en línea]. A *Jornal de Brasília*, de 18 de febrer del 2020. Disponible a: <www.jornaldebrasil.com.br>.

SAID, Flávia. «Ex-aliados de Bolsonaro mostram como funciona o Gabinete do Ódio» [en línea]. A *Congresso em Foco*, de 28 maig del 2020. Disponible a: <www.congressoemfoco.uol.com.br>.

SAYAK, Valencia Triana. «Capitalismo Gore y necropolítica en México contemporáneo». A *Relaciones Internacionales*, núm. 19, febrer, 2012.

TIBURI, Márcia. *Ridículo Político. O risível, manipulação da imagem e o esteticamente correto*. Rio de Janeiro: Record, 2017.

TIBURI, Márcia. «La Funcionalidad de la Ideología de Género en el Contexto Político

y Económico Brasileño» A **FOLEY, Conor.** *In Spite of You: Bolsonaro y la nueva resistencia brasileña*. Nova York/ Londres: Ok Books, 2018.

TIBURI, Márcia. *Delírio do poder*. Rio de Janeiro: Record, 2019.

TÜRCKE, Christoph. *Sociedade excitada: Filosofia da sensação*. Campinas: Editora da Unicamp, 2010.

VIEIRA, Felipe. «Jair Bolsonaro é batizado no Rio Jordão» [en línea]. Disponible a: <www.youtube.com>.

ROSCOE, Beatriz. «Moro é homenageado com obra feita com cartuchos de balas. Artesão já presenteou Bolsonaro. E fez placa da Aliança pelo Brasil» [en línea]. A *Noticias*, de l'11 de desembre del 2019. Disponible a: <www.poder360.com.br>.